

Kulturhistorisk inventering av gravkapell i
Linköpings stift 2010

NORRA KAPELLET

Norrköping
Norrköpings kommun
Linköpings stift
Östergötlands län

ÖSTERGÖTLANDS LÄNSMUSEUM

Raoul Wallenbergs plats • Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013-23 03 00 • Fax 013-14 05 62
info@ostergotlandslansmuseum.se • www.ostergotlandslansmuseum.se

NORRA KAPELLET, NORRKÖPING

Kulturhistorisk inventering av gravkapell i Linköpings stift
Delrapport november 2010

Inledning	2
<i>Bakgrund</i>	2
<i>Syfte</i>	2
<i>Kulturminneslagen</i>	2
<i>Kulturhistorisk bedömning</i>	2
<i>Inventeringens uppläggning och rapport</i>	3
NORRA KAPELLET, NORRKÖPING	4
Historik	5
<i>Begravningsplatsen/kyrkogården</i>	4
<i>Gravkapellet</i>	5
Beskrivning	6
<i>Begravningsplatsen/kyrkogården</i>	6
<i>Gravkapellets närmiljö</i>	7
<i>Gravkapellets exteriör</i>	7
<i>Gravkapellets interiör</i>	10
Kulturhistorisk bedömning	12
<i>Begravningsplatsen/kyrkogården</i>	12
<i>Gravkapellet</i>	13
<i>Att särskilt tänka på vid förvaltningen</i>	13
Befintliga skyddsformer	13
Källor	13
<i>Kartor</i>	14
Händelselista	14
Källor	14

Inledning

Bakgrund

Med utgångspunkt i ett behov har förbättrat kunskapsunderlag har stiftsövergripande kulturhistoriska inventeringar av bl a kyrkor, kyrkomiljöer och kyrkogårdar genomförts med början år 2002. Som ett led i detta arbete inventeras under år 2010 gravkapell på begravningsplatser/kyrkogårdar, som ej ligger i anslutning till kyrkor. På uppdrag av Linköpings stift utför Östergötlands länsmuseum inventeringen inom Östergötlands län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen. Samtliga gravkapell ligger på kyrkogårdar/begravningsplatser hörande till Svenska kyrkan och som omfattas av kulturminneslagen. Lagen gäller de begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet.

Syfte

De stiftsövergripande inventeringarnas syfte är:

- att lyfta fram och öka förståelsen för kyrkans kulturvärden och att främja kontakterna mellan kyrkan och kulturmiljövården
- att skapa ett underlag för församlingarnas/samfälligheternas planering och förvaltning av kyrkan/kapellet och för vård- och underhållsplaner
- att sammanställa ett enhetligt och tillgängligt kunskapsunderlag med beskrivning av och historik för den enskilda kyrko/kapellbyggnaden samt en bedömning av de kulturhistoriska värdena. Inventeringen blir samtidigt en samlad dokumentation och överblick av kyrkobyggnader/kapell och kyrkomiljöer i stiftet från 2000-talets första decennium.
- att skapa ett underlag för handläggning av kyrkoantikvariska ärenden och för bedömning av var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Kulturminneslagen

Enligt Lag om kulturminnen m.m. (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader*, *kyrkotomter* och *begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar av kyrkobyggnaden.

Kulturhistorisk bedömning

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av representanter för Linköpings stift, länsstyrelserna i Jönköpings, Kalmar, och Östergötlands län samt läns museerna i Östergötlands, Jönköpings och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Bedömningen utgår från såväl det enskilda gravkapellets värden som miljön i sin helhet, men också till värden i förhållande till andra gravkapell i stiftet. Inför väsentlig förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen kan ingå som underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

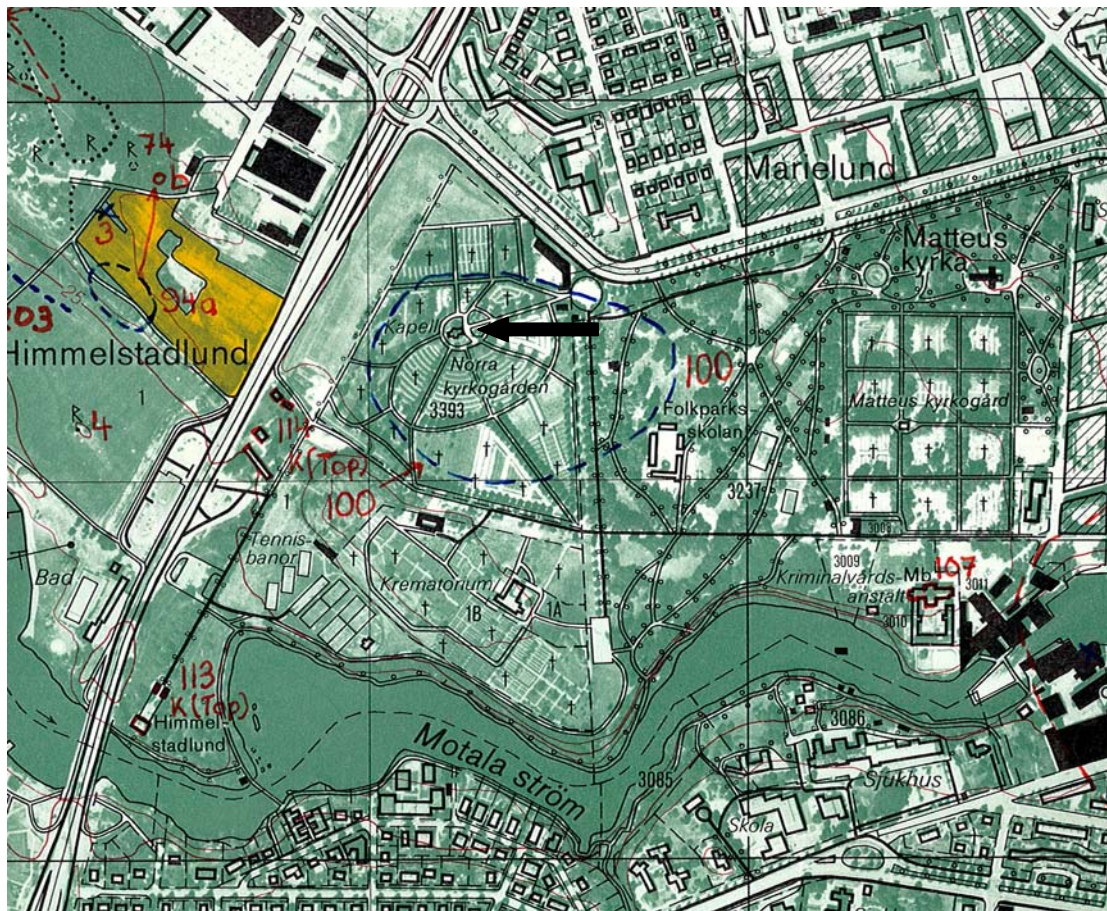
Rapporten består av en historik över gravkapellet, en beskrivning av exteriör och interiör, fotografier och en kulturhistorisk bedömning. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång av i första hand läns museets topografiska arkiv. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygds litteratur. Fastighetskarta har hämtats från lantmäteriets hemsida (www.lantmateriet.se). De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i gravkapellets historia. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast en mindre del är presenterad i denna rapport. Delar av inventeringsmaterialet görs tillgängligt via Kulturmiljövårdens bebyggelseregister, vilket är ett informationssystem som förvaltas av Riksantikvarieämbetet (www.raa.se).

Fältarbetet, fotografering och rapportsammanställningen har utförts av antikvarie Anita Löfgren Ek vid Östergötlands läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Linköpings stift, Länsstyrelsen i Östergötlands län, Östergötlands läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

NORRA KAPELLET, NORRKÖPING

Mariefund , Norrköpings stad och kommun, Lösings härad, Linköpings stift, Östergötlands län och landskap.

Norra kapellet invigdes 1913 och är ritat av arkitekt Torben Grut. Den runda planformen och kupolformade taket i fem avsatser med skiffertäckning och plåtskoningar av koppar är karaktäristiska för kapellet. Utformningen med röda tegelfasader med inslag av granit och den avtrappade huvudportalen i öster har en nationalromantisk prägel. De högt sittande fönstren understryker fasadernas slutenhet. Även ceremonisalen präglas av det kupolformade taket och de slutna väggarna med arkadbågar i svag relief. Huvudentré är i väster och i en samtida tillbyggnad i väster finns dörrar till källaren och ett utrymme med bl a förebereelserum.

Utsnitt ur ekonomiska kartans blad nr 086 94 Norrköping, 1981. Pilen markerar gravkappellets läge. Den blå markeringen är inte relevant för denna rapport. Nr 100 i fornlämningsregistret är plats med tradition. Traditionen säger att det ska ha funnits en labyrint här.

Historik

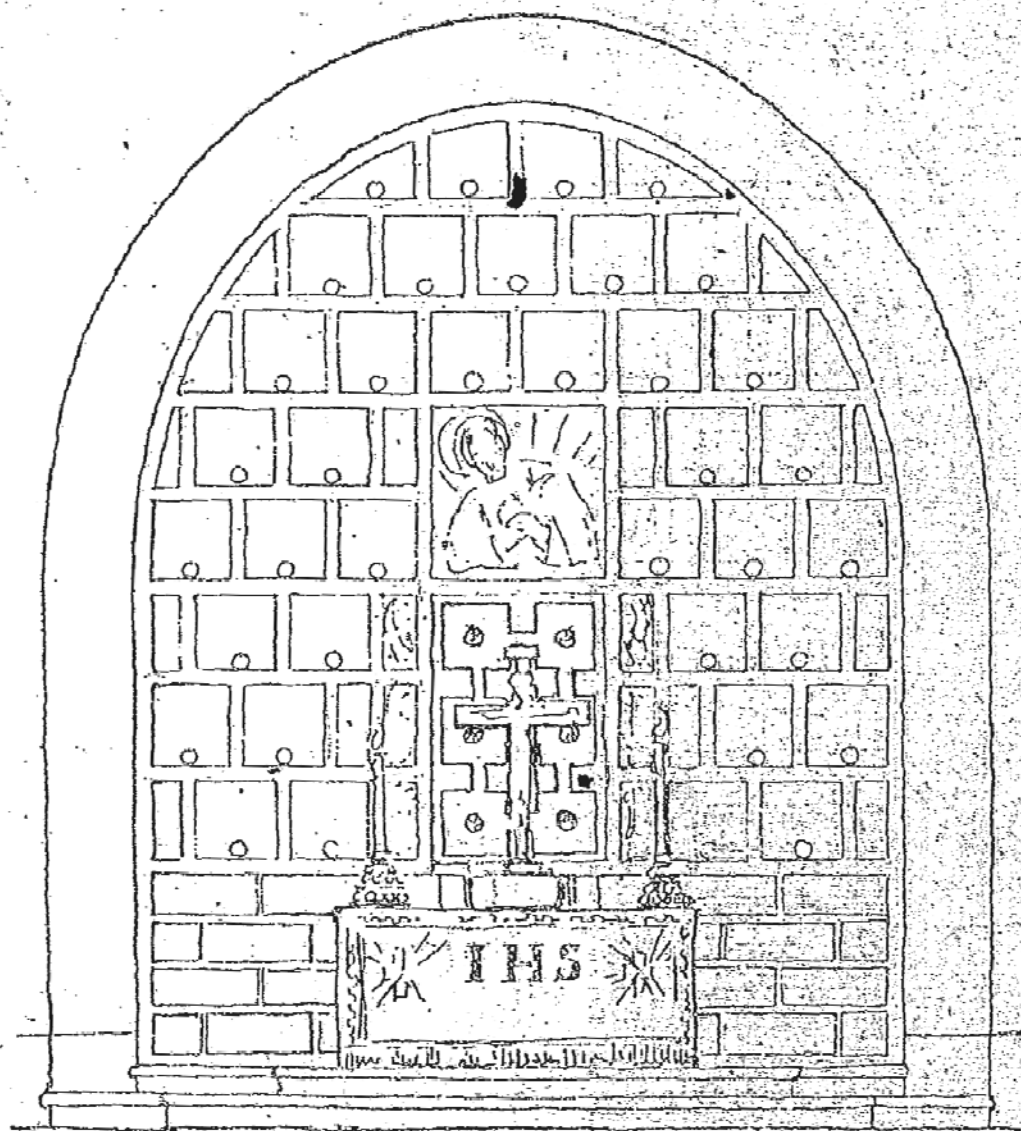
Begravningsplatsen/kyrkogården

Sammanfattande historik, i övrigt hänvisas till separat rapport om Norra kyrkogården.

Begravningsplatsen anlades 1912 och hette tidigare Norra Nya innan Norra Gamla ändrade namn till Matteus kyrkogård. Det var 1948 som de nya namnen kom att gälla efter ett beslut i kyrkofullmäktige. Olika utvidgningar har gjorts. 1932 diskuteras förslag till ny planindelning till följd av behovet av nya linjegravar. Trädgårdsarkitekt Agda Haglund från Stockholm utarbetade förslaget. Enligt uppgift diskuterades 1970 en utvidgning åt söder. Det är oklart vilka kvarter detta förslag syftar på. Men enligt förslaget skulle en vall anläggas mot riksvägen, numera gamla riksvägen. Vallen byggdes också. År 2002 byggdes en klockstapel.

Gravkapellet

Kapellet är uppfört 1913 efter ritningar av arkitekten Torben Grut. Bland hans mest kända byggnader är Stockholms stadion och slottet Solliden på Öland. Vid kapellets invigning fanns bara ett provisoriskt skrank och en pulpet, ingen direkt altaranordning.

Konstnärlig utsmyckning till Norra kapellet 1929.

I december 1929 invigdes ett altare med krucifix och ett gallerverk med målningar. Ingrid Malmeström-Jövinger, Uppsala hade tillsammans med arkitekt Åke Tengelin utarbetat förslag till korvägg och altare. Korväggen försågs med galler och dörr i mitten. Tanken var att väggen

skulle konstrueras så att musiken från orgeln bakom skranket skulle kunna nå fram. På dörren sitter målningen som fick mer funktion av en vägg än en dörr. Till målningen hörde bl a de sex änglafigurer som finns med på det skrank som finns idag, och som är senare tillkommet. På altaret stod ett krucifix från 1700-talet. Man planerade även för en elektrisk hiss ner till likkällaren. Efter ett förslag från Arkitektgruppen GKAK byggdes 1999 ett städutrymme vid huvudentrén om till toalett och ett nytt städutrymme samt ett pentry ordnades istället i utbyggnaden på kapellets baksida. Detta nya utrymme avskildes från kapellet med en nybyggd vägg.

Beskrivning

Begravningsplatsen/kyrkogården

Norra begravningsplatsen ligger i anslutning till Folkparken. Asfalterade gångar delar in begravningsplatsen i kvarter och totalt finns det 19 kvarter, numrerade från 1-19 samt en minneslund. Begravningsplatsen upptar en stor yta och de olika kvarteren har olika planform, ofta kilformade. Karaktären är dock främst strikt då system av rygghäckar och gångar dominerar bilden av begravningsplatsen. Det finns också stora, öppna ytor med bevarade enkla linjevårdar och ett fåtal höga träd och buskar med bevarade linjevårdar. Trots den oregelbundna planformen har Nya begravningsplatsen en tydlig huvudaxel som ansluter till stadens Norra promenad, ett av stadens mest framträdande stråk.

Begravningsplatsens östra huvudgång med gravkapellet i fonden.

Gravkapellets närmiljö

Gravkapellet ligger i fonden av kyrkogårdens östra huvudgång, på en svag förhöjning. Ädelgranar växer på en gräsyta framför kapellet och kantar även gången närmast. Från öster upplevs kapellet som en tydlig centralpunkt på kyrkogården. År 2002 uppfördes en klockstapel söder om kapellet. Den har en öppen konstruktion med höga ben av limträ och torntak med klocka under. För ritningen stod Atrio Arkitekter i Västervik. Deras tanke var att klockstapelns skulle likna kapellet och försågs med tak av samma form som kapellet. Taket är klätt med kopparplåt.

Gravkapellet från öster.

Klockstapelns från söder.

Gravkapellet från nordväst.

Gravkapellet från sydväst.

Gravkapellets exteriör

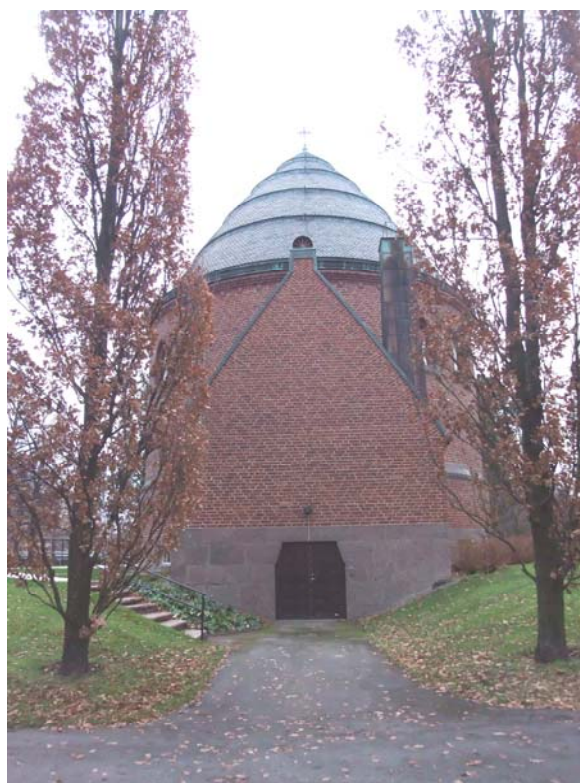
Gravkapellet är runt och byggt i en våning samt källare. I öster finns en utbyggd lägre entré och i väster motsvarande något större tillbyggnad. Arkitekturen är nationalromantisk med fasader i rött tegel med släta fogar. Sockeln av granit är slät och hög. På den runda delen,

Gravkapellet från norr.

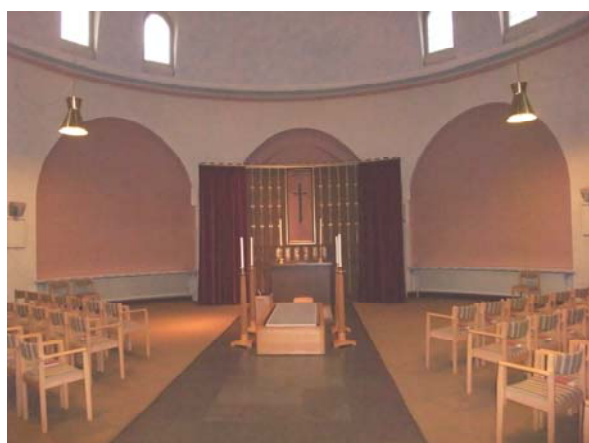
Huvudentrén i öster.

Tillbyggnaden i väster.

själva kapellet, är nedre delen av fasaden något utskjuten och avslutas upptill med en fasad granitgesims. Under gesimsen, liksom under solbänkarna av granit, finns ett tunt kopparbleck. Takfoten i tegel är avtrappad och avslutas nertill med glest sittande triglyfliknande tappar. Entrépartiets gavelröste och tillbyggnaden i väster är delvis mönstermurade med strömskift. Över entrén finns även ett mönstermurat kors. Kappellets tak är kupolformat i fem avsatser med ett smalt kopparklätt liv mellan avsatserna. De lägre delarna i väster och öster har sadeltak. Samtliga takfall är täckta med skifferplattor och kupoltaket kröns av ett strålkors i koppar. Ståndrännor och ett speciellt avvattningsystem i koppar. På tillbyggnaden i väster finns en hög kopparklädd skorsten.

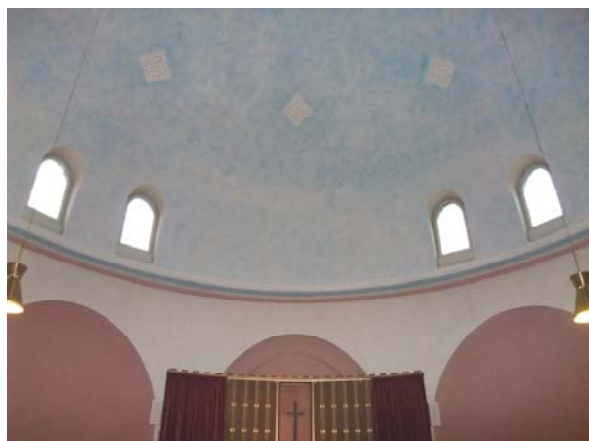
Högt uppe i fasaden, nära takfoten, finns det rundbågiga avtrappade fönsternischer med rundbågiga fönster med träbågar och färgat antikglas i blyspröjs. Utvändiga stormjärn. I entré och tillbyggnad i väster finns två respektive ett rundbågigt fönster. Två av dem har klarglas i träbågarna. I fönstret till toaletten sitter råglas. Källarfönster med delvis konkava sidor. I en rundbågig avtrappad portal i öster sitter en raksluten pardörr. Dörren är klädd med kopparskivor och över den finns ett rundbågigt parti klätt med koppar som en illusion av en soluppgång. I tillbyggnaden i väster finns dels en dörr av eloxerad aluminium till kistintaget och dels en äldre spetsbågig pardörr med stående träpanel. Eventuellt kan det ha varit ingång för tjänstgörande organist och präst. Enligt beskrivningar i tidningsartiklar har troligen orgeln stått i tillbyggnaden och här finns även ett rum, som kan ha använts som förberedelserum redan från början.

Ceremonisalen mot väster.

Ceremonisalens entré i väster.

Ceremonisalens kupoltak.

Taket är murat i tegel.

Gravkapellets interiör

I *ceremonisalen* är "mittgången" lagd med polerade kvadratiska kalkstensplattor. Eventuellt gäller detta även övriga golv, vilka nu är täckta med en heltäckande matta. Brunmålad golvlist med en högre profilerat vit list ovanpå. Den högre listen finns inte nischerna, där det sitter element. Väggarna är tunt putsade tegelväggar med stora arkadbågar i svag relief, vitmålade med rosa väggpartier emellan. Bakom altaruppsättningen finns ett podium klätt med kalksten och här är väggen klädd med en målad skiva. Golvsocklar och dörrfoder stämmer med podiets höjd. Hela eller delar av vägnischen har varit öppen, troligen med anledning av att orgeln stått i tillbyggnaden. Salen täcks av ett kupolformat tegelvalv målat i himmelsblått och vitt. Dekoreras med vitmålade romber. Tolv fönster sitter i rundbågiga nischer i taket och en putsad taklist löper under fönstren. Fönstren har kopplade träbågar med ospröjsad innerruta. I öster finns en raksluten pardörr med lister och ett rundbågigt överljus med trägaller med kulor. Av teckningen ovan på gallerväggen från 1929 att döma, skulle gallret över dörren kunna vara en återanvänd del av detta galler. Bakom altaruppsättningen i väster finns en omålad trädörr med små kvadratiska fyllningar.

Katafalken och altaruppsättningen.

Nummertavla och kalkstensornament.

Altaruppsättningen i väster består av ett träaltare med polerad altarskiva i trä. Altaret står framför ett träskrank med ett kors i mitten och nertill sex målade bedjande änglar. Änglarna hör till utsmyckningen från 1929. Skranket har glest stående spjälor med förgyllda ribbor mellan. Ett sammetsdraperi kan dras för skranket. Mellan varje arkadlisen hänger ett kalkstensornament. Vid inventeringen gick det inte att avgöra om det är en ljushållare/lampett eller liknande. Sittplatserna är kopplade stolar med tygklädd sits och ryggbricka. Orgeln står i öster.

Tillbyggnaden i väster innehåller en entrédel i norr, pentry, städutrymme och förberedelserum. Entrén är troligen ursprunglig med trappor och sittbänk i kalksten.

Spetsbågig pardörr klädd med brunmålad skiva. I trappan finns en dörr mot väster till ett grunt förråd. Pentry och städutrymme är inte byggt till full takhöjd inne i ett äldre rum, som har

Entrédörr i norr.

Pentry och städutrymme.

Förberedelserum.

Toalett.

tunnvälvt tak. Här finns dörrar till städutrymmet, förberedelserummet och ceremonisalen, förutom till entrén. Av dessa dörrar är troligen två original och två nygjorda. Golven är täckta med linoleummatta och väggarna huvudsakligen klädda med målad glasfiberväv. I förberedelserummet finns ett rundbågigt/svagt spetsbågigt kopplat fönster.

Vindfånget i öster har golvet täckt med kalkstensplattor och putsade väggar och tunnvalv. I söder finns en toalett och i norr ett elrum. Toaletten har klinkerlagt golv och i elrummet är golvet gjutet. I övrigt har båda utrymmena rundade väggar mot ceremonisalen, putsade väggar och gjutet tak. De små fönstren har rundbågiga/svagt spetsbågiga fönster med påskruvad innerbåge av trä. Huvudentréns pardörr är brunbetsad med rundbågig träöverdel.

I *källaren* är väggarna putsade och målade i gult eller beige, ofta som en bröstning, och vitt. Golven är gjutna och taken putsade. Kisthissen har en vanlig hissdörr. Ett par av källarens dörrar är troligen original. Källaren inrymmer bl a olika typer av förråd.

Hissdörr.

Dörrar i källaren.

Kulturhistorisk bedömning

Begravningsplatsen/kyrkogården

Norra kyrkogården med dess grindar, trädkransar, kapell, kvarter, gångar och vegetation bildar en väl sammanhållen miljö med mycket stora kulturhistoriska värden. För kyrkogårdens struktur har systemet med gångar som delar in kyrkogården i kvarter samt alla rygghäckar som skapar den strikta karaktären, en mycket viktig funktion. Alla de höga träden i trädkransen och inne på kyrkogården minner om ett parkideal. För en mer omfattande kulturhistorisk bedömning hänvisas till separat rapport om Norra kyrkogården.

Gravkapellet

Gravkapellet på Norra kyrkogården i Norrköping uppfördes efter ritningar av arkitekt Torben Grut. Torben Grut var en av sin tids ledande arkitekter och är kanske mest känd för Stockholms stadion och Solliden. Liksom Stockholms stadion har gravkapellet i Norrköping en nationalromantisk arkitektur med tunga och slutna tegelfasader och inslag av granit. Fasadernas slutenhet förstärks av att fönstren är så högt placerade. Entrépartiet med sin avtrappade portal anknyter till medeltida kyrkoarkitektur. Kapellets runda form påminner också om de medeltida rundkyrkorna. Det kupolformade taket byggt i fem avsatser har en ovanlig utformning och är kännetecknande för Norra kapellet. Sammantaget har kapellets exteriör mycket stora kulturhistoriska värden.

Interiören domineras av det kupolformade taket och arkadbågarna. Liksom i exteriören bidrar den höga placeringen av fönstren till en sluten karaktär. Takets och väggarnas utformning i ceremonisalen är mycket viktiga för rumsligheten. Enligt tidningsuppgifter var inredningen ursprungligen ”torftig”, men kalkstensdetaljerna på arkadlisenerna är troligen ursprungliga liksom en del av dörrarna. Altaruppsättningen med sitt skrank är inte ursprunglig, men lösningen med ett skrank bakom altaret har en lång tradition från 1930-talet.

Kapellets och klockstapelns placering i fonden av den östra huvudgången är väsentlig för kyrkogårdens karaktär.

Sammanfattning

- Norra kapellet i Norrköping har mycket stora kulturhistoriska värden i sin tidstypiska nationalromantiska arkitektur. Kapellet är ritat av Torben Grut, som var en av sin tids ledande arkitekter.
- Det skifferklädda kupoltaket med fem avsatser är kännetecknande för Norra kapellet.
- I interiören är det kupolformade taket och väggarnas slutenhet med arkadbågar av stor vikt för ceremonisalens rumslighet.
- Ursprungliga detaljer, som kalkstensdetaljer och en del dörrar är viktiga att bevara.
- Kapellets och klockstapelns placering i fonden av den östra huvudgången är väsentlig för kyrkogårdens karaktär.

Att särskilt tänka på vid förvaltningen

Exteriören är oförändrad sedan uppförandet och ska bibehållas. Interiören är takets och väggarnas utformning, bl a slutenheten, viktiga för rummets karaktär, liksom ursprungliga detaljer. Reparationer utförs med traditionella material.

Befintliga skyddsformer

Begravningsplatsen och gravkapellet är skyddade enligt Lagen om kulturminnen 4 kap.

Källor

Begravningsplatser, kyrkogårdar och kapell. Utg. av Svenska kyrkan, kyrkogårdsförvaltningen i Norrköping. 2010

Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering utförd av Östergötlands länsmuseum 2002-

Östergötlands länsmuseums topografiska arkiv

Kartor

Ekonomiska kartans blad nr 086 94 Norrköping, 1981.

Händelselista

Företeckningen gör inga anspråk på att vara komplett. Den bygger enbart på nedan redovisade källor och kan i framtiden komma att revideras.

1913	Nybyggnad. Gravkapell. Arkitekt Torben Grut. (ÖLM top, BKK)
1929	Fast inredning – altarpupp. Ingrid Malmeström-Jövinger, Uppsala och arkitekt Åke Tengelin. (Ö 1929-12-27)
1999	Ändring – ombyggnad, interiör. Städotrymme blir toalett. Städ och pentry inryms i tillbyggnaden i väster. (ÖLM top)

Källor

BKK - Begravningsplatser, kyrkogårdar och kapell. Utg. av Svenska kyrkan, kyrkogårdsförvaltningen i Norrköping. 2010

Ö – Östgöten.

ÖLM top – Östergötlands läns museums topografiska arkiv.